

Eiropas valstis izvirza koksnes izmantošanu kā prioritāti. Kāpēc to nedara Latvija?

Avoti: Latvijas Mežu sertifikācijas padome un ES informācijas vietnes

Bez Francijas, Īrijas un Skotijas, kas jau ir nostiprinājušas savu lomu kā koka būvniecības paraugzemes, vairākas citas Eiropas valstis izvirza koksni politisko un tiesisko prioritāšu priekšgalā. Šīs valstis izmanto gan obligātas kvotas publiskajā sektorā, gan radikālas izmaiņas būvnormatīvos, lai veicinātu pāreju uz ilgtspējīgiem materiāliem. Eiropas koka būvniecības līderus var iedalīt trīs galvenajās grupās pēc to stratēģiskās pieejas.

Valsts kvotas un mandāti

Šīs valstis, līdzīgi kā Francija, izmanto likuma spēku, lai noteiktu konkrētu koksnes īpatsvaru jaunajos projektos.

Somijā tiek īstenota nacionālā Koka būvniecības programma, kuras mērķis bija sasniegt 45 % koksnes īpatsvaru visās jaunajās publiskajās ēkās. Somija mērķtiecīgi virza masīvkoka izmantošanu bērnudārzu, skolu un daudzstāvu dzīvojamo māju būvniecībā. Somijā jau katra ceturtā jaunā skola tiek būvēta no koka. Izcili piemēri ir *Mansikkala* skola Imatrā - viena no lielākajām koka skolām pasaulē un *Pudasjärvi* no baļķiem būvētas skolas komplekss. Soti to dara ne tikai ekoloģijas dēļ, bet gan tāpēc, ka koka ēkās ir daudz labāks iekštelpu mikroklimats, akustika un zemāks stresa līmenis bērniem.

Slovēnija, savukārt, ir viena no retajām valstīm, kurā koksnes izmantošana ir noteikta ar likumu. Slovēnijas tiesiskais regulējums publiskajā sektorā pieprasa vismaz 30 % koksnes kvotu ikvienā valsts finansētā ēkā.

Ziemeļvalstis ar vēsturisku dominanci un tirgus integrāciju

Skandināvijā koksne prioritāšu priekšgalā ir nevis jaunu ierobežojumu, bet gan vēsturisku tradīciju un augsti attīstītas rūpniecības dēļ:

Zviedrijā koksne jau ilgstoši ir galvenā izvēle mājokļu sektorā – aptuveni 90 % no visām jaunajām mazstāvu dzīvojamām mājām ir būvētas no koka. Valstī ir spēkā nacionālā stratēģija „Vairāk koka būvniecībā”, un pēdējos gados Zviedrija fokusējas uz koka augstceltņu - virs 10 stāviem - un veselu koka pilsētas kvartālu attīstību. Norvēģijā, līdzīgi kā Zviedrijā, aptuveni 80 % dzīvojamā fonda tiek būvēti ar koka karkasiem. Pašvaldības, piemēram, Tronheima, aktīvi darbojas kā Eiropas koka pilsētbūvniecības agrīnie pārņēmēji t.s. *Early Adopters*, integrējot koksni publiskajā infrastruktūrā, tiltu būvē un studentu pilsētiņās.

Centrāleiropas valstis ar nesenām regulējuma reformām

Šajās valstīs, kur vēsturiski dominējis betons un ķieģeļi, šobrīd notiek straujš politisks pavērsiens par labu koksnei.

Vācijas valdība ir ieviesusi Klimata rīcības plānu, kas ietver būvniecības koda – *Musterbauordnung* - vienkāršošanu. Vēsturiski stingrie Vācijas ugunsdrošības likumi iepriekš ierobežoja koka izmantošanu daudzstāvu apbūvē. Tagad federālās zemes pakāpeniski atceļ šos šķēršļus un piedāvā īpašus finansiālos stimulus un grantus publiskajiem koka būvniecības projektiem. Austrija kā viena no lielākajām masīvkoka *CLT* ražotājvalstīm pasaulē, kopā ar Somiju ir iniciatore Eiropas koka politikas platformai *WoodPoP*. Tā ir Eiropas koksnes politikas platforma, kuras mērķis ir panākt, lai Eiropas mērogā koksne tiktu atzīta par stratēģisku materiālu dekarbonizācijā un aprites ekonomikā. Tā saskaņo būvnormatīvus un pat rīko tādas iniciatīvas kā *WoodPoP Dara Award*, lai popularizētu izcilākos daudzstāvu koka arhitektūras projektus Eiropā.

Īstenojot vērienīgu politisku pavērsienu arī Čehijā nesen mainīti būvnormatīvi, kas tagad pilsētvidē oficiāli atļauj būvēt daudzstāvu koka ēkas līdz 22,5 metru augstumam - iepriekš “griesti” bija 12 metri. Tas ir devis spēcīgu impulsu ekoloģisku augstceltņu projektiem valstī.

Kāpēc Latvija - viena no mežainākajām valstīm - neizvirza koksni kā prioritāti?

Latvijā meži klāj vairāk nekā 53 % teritorijas - 5. vieta Eiropas Savienībā, un mēs esam koka konstrukciju un māju eksporta

lielvalsts. Tomēr vietējā tirgū publiskajā sektorā koksne joprojām ir rets izņēmums. Šo paradoksu un lēno virzību nosaka vairāki būtiski faktori un konkrētas „bremzes”.

Galvenie šķēršļi

Latvijā gadu desmitiem pastāvēja vieni no stingrākajiem ugunsdrošības ierobežojumiem Eiropā attiecībā uz koka izmantošanu publiskajā apbūvē un daudzstāvu ēkās. Lai gan pēdējos gados Ekonomikas ministrija ir veikusi grozījumus, kas teorētiski atļauj būvēt augstākas koka ēkas ar atbilstošām ugunsdzēsības sistēmām, reālā projektēšanas un saskaņošanas prakse joprojām ir smagnēja. Ugunsdzēsības un glābšanas dienests un būvvaldes, vadoties pēc drošības apsvērumiem, pret koka konstrukcijām publiskajā sektorā izturas ar maksimālu piesardzību un birokrātisku stingrību.

Problēma ir arī nejēdzīgais „zemākās cenas” princips publiskajos iepirkumos. Latvijas pašvaldību un valsts iepirkumos joprojām dominē finanšu kritērijs – “zemākā būvniecības cena šodien”, nevis ēkas dzīves cikla izmaksas vai oglekļa pēda nākamo 50 gadu laikā.

Lai gan koka karkasa vai *CLT* ēkas ir ātrāk uzceļamas, sākotnējās materiālu un specializēto inženierdarbu izmaksas Latvijā bieži ir augstākas nekā standarta gāzbetona bloku un dzelzsbetona elementu konstrukcijām. Tā kā valsts iepirkumu nolikumos nav obligāta „koksne vispirms” kā Īrijā vai stingra oglekļa pēdas nosacījuma kā Francijā, koksne konkursos finansiāli zaudē betona risinājumiem.

Problēma ir ne tikai politiķu – lēmumu pieņēmēju kompetences un loģisko spēju trūkums, bet arī tas, ka Latvijā trūkst arhitektu, inženieru un būvuzraugu, kuriem būtu padziļināta pieredze darbā ar modernajām masīvkoka konstrukcijām - *CLT*, *Glulam* - lielos objektos. Universitāšu programmas un inženieru sertifikācijas sistēmas vēsturiski ir bijušas izteikti orientētas uz betonu un tēraudu. Projektētāji bieži izvēlas to, ko prot vislabāk un kas nerada riskus apdrošināšanā vai saskaņošanā.

Joprojām Latvijā jau kopš okupācijas laikiem pastāv mīts, ka koka sabiedriskā ēka ir mazāk ilgmūžīga, vieglāk deg, ir pakļauta mitruma riskiem un, vispār, kopumā ir sliktāka. Šie nejēdzīgie

aizspriedumi saglabājas gan daudzu politiķu, gan pašvaldību vadītāju, gan investoru prātos, dodot priekšroku „pārbaudītiem un pamatīgiem” materiāliem - mūrim un betonam kā murgainajos padomju laikos...

Kuri ir tie, kas bremzē šo procesu?

“Bremzēšana”, iespējams, ne vienmēr ir apzināta sabotāža, bet gan sistēmiska inerce un interešu konflikti, kuros iesaistītas vairākas puses.

Pirmkārt tie ir tradicionālie būvniecības lobiji - betona un cementa industrija. Latvijas būvniecības tirgu vēsturiski kontrolē un ietekmē lielie ģenerāluzņēmēji un materiālu ražotāji, kuru ražotnes, tehnikas bāze un piegādes ķēdes ir pielāgotas betona un mūra tehnoloģijām. Pāreja uz koku nozīmētu nepieciešamību pārkvalificēties un atdot daļu tirgus koka māju ražotājiem.

Otrs faktors ir “bezgalīgā” valsts pārvaldes un pašvaldību neizlēmība. Lai gan ierēdņi un ministrijas - piemēram, Zemkopības ministrija vai Ekonomikas ministrija - forumos pauž atbalstu koksnes izmantošanai, trūkst politiskās gribas un līderības ieviest tādus radikālus un obligātus tiesiskos mehānismus kā Francijā un Īrijā. Bailes no pārmetumiem par „tirgus kropļošanu” vai mežsaimnieku protekcionismu kavē drosmīgu un loģisku, Latvijas interesēm atbilstošu, lēmumu pieņemšanu. Vietējās būvvaldes un uzraugošās institūcijas bieži darbojas kā stingri procesa bremzētāji, jo tām nav skaidru, standartizētu vadlīniju koka ēku pieņemšanai ekspluatācijā. Tā rezultātā koka būvprojektu saskaņošana kļūst par „izlūkgājienu”, ko ne katrs pasūtītājs vēlas iziet...

Latvija šobrīd atrodas situācijā, kurā mēs saražojam izcilus koka būvniecības produktus, bet eksportējam tos, lai citas Eiropas valstis sasniegtu savus klimata mērķus. Kamēr valstiskā līmenī iepirkumos netiks juridiski definēta oglekļa pēdas ietekme un prioritāte vietējam resursam, koka būvniecība Latvijas publiskajā sektorā paliks tikai kā atsevišķi entuziastu un t.s. “izņēmuma projekti”.

Izņēmuma publiskie projekti Latvijā - ar ko varam lepoties?

Lai gan sistēmiska atbalsta trūkst, Latvijā ir tapuši daži izcili, starptautiski atzīti koka arhitektūras paraugi. Tie kalpo kā praktisks pierādījums tam, ka koksne publiskajā sektorā ir ne tikai iespējama, kā to rāda citas Eiropas valstis, bet arī pārāka savās funkcijās.

Ogres Centrālā bibliotēka, kas tika atklāta 2021. gadā ir viena no modernākajām un ekoloģiski ilgtspējīgākajām publiskajām ēkām Latvijā. Tās nesošās konstrukcijas ir pilnībā būvētas no krusteniski līmētiem koksnes paneļiem un līmētā kokmateriāla. Ēka ir pasīvā māja ar nulles enerģijas patēriņu un kalpo kā tehnoloģisks etalons visam Baltijas reģionam. Te jāsaka paldies Ogres pašvaldības vadībai, kas nenobijās un īstenoja šo projektu.

Lieliskas būves ir LVM klientu centri Latvijā. Pirmo atklāja Dundagā jau 2016. gadā. LVM kā meža nozares virzītājs mērķtiecīgi būvē savus reģionālos centrus no koka visā Latvijā, rādot piemēru citām valsts kapitālsabiedrībām. Šo ēku apdarē un nesošajās konstrukcijās maksimāli izmantota vietējā koksne.

Rīgas cirka kupols ir atjaunots 2022. gadā. Vēsturiskā cirka rekonstrukcijas pirmajā kārtā tika uzbūvēts unikāls un sarežģīts kupola nesošais rāmis, kas izgatavots no līmētā kokmateriāla. Tas spēj izturēt milzīgas slodzes, kas nepieciešamas cirka akrobātu aprīkojumam, vienlaikus uzlabojot ēkas energoefektivitāti un ugunsdrošību.

Šie projekti pierāda to, ka ja pašvaldībai vai pasūtītājam ir stingra politiskā griba - kā tas bija Ogrē - birokrātiskos šķēršļus un būvniecības inerci ir iespējams pārvarēt.

Kādas tieši izmaiņas Latvijas būvnormatīvos ir nepieciešamas?

Lai koksne Latvijā kļūtu par prioritāti, nepietiek tikai ar vēlmi – ir nepieciešamas precīzas un drosmīgas izmaiņas valsts tiesiskajā regulējumā. Latvijas būvnormatīvos ir jāiestrādā obligāta prasība aprēķināt ēkas oglekļa pēdu visā tās mūža garumā - līdzīgi kā Francijas *RE2020* regulējumā. Tiklīdz iepirkumā tiks vērtēts materiālu ražošanas radītais piesārņojums, koksne automātiski iegūs milzīgas priekšrocības pret betonu un tēraudu.

Ir nepieciešama Ugunsdrošības normatīvu LBN 201 tālāka modernizācija. Lai gan pirms dažiem gadiem tika atļauta koka daudzstāvu apbūve, teorētiski līdz 6 stāviem jeb 18 metriem, prasības pēc papildu ugunsdrošības pasākumiem, piemēram, obligāta un, mūsdiā - absurda, koka konstrukciju pilnīga apšūšana ar reģipsi, bieži nonivelē koka vizuālās un ekoloģiskās priekšrocības. Nepieciešams ieviest skaidras vadlīnijas, kas balstītas uz Eiropas modernajiem standartiem, ļaujot koka konstrukcijām palikt atsegtām.

Būtiska ir tipveida koka projektu katalogu legalizācija valsts līmenī. Valstij Ekonomikas ministrijas personā, būtu jāizstrādā un jāapstiprina jau saskaņoti koka karkasa vai *CLT* tipveida projekti bērnodārziem, skolām un sociālajām mājām. Tas krasi samazinātu projektēšanas laiku un izmaksas pašvaldībām, kā arī noņemtu risku un bailes vietējām būvvaldēm, kuras negrib, neprot un izvairās saskaņot nestandarta koka risinājumus, paliekot pie vecās “padomju betona” pieejas.

Kurp aizplūst mūsu eksports?

Latvijas koka māju un konstrukciju ražotāji ir paradoksālā situācijā - mēs esam augstākā līmeņa eksporta lielvalsts, kas palīdz citām valstīm kļūt zaļākām, kamēr pašu mājās šos produktus neizmanto.

Gandrīz 90 - 95 % no Latvijā saražotajām koka karkasa un moduļu mājām, kā arī augstvērtīgajiem *CLT* un *Glulam* elementiem tiek eksportēti. Galvenie galamērķi ir Skandināvijas valstis, Lielbritānija, Vācija, Nīderlande un Francija. Latvijas uzņēmumi tur būvē ne tikai privātmājas, bet gan veselus daudzstāvu kvartālus, skolas un studentu viesnīcas.

Latvijas Koka būvniecības klasteris un ražotāju asociācijas jau gadiem norāda uz absurdu situāciju - Latvijas rūpnīcām ir milzīga jauda, augstākā pasaules līmeņa sertifikāti un tehnoloģijas, bet tās tiek nodarbinātas ārzemju pasūtījumu izpildei. Vietējie ražotāji uzsver, ka, neizmantojot koksni pašu mājās, valsts zaudē iespēju paturēt nodokļu naudu vietējā ekonomikā un mazināt savu atkarību no importētajiem fosilajiem būvmateriāliem.

Vietējā tirgū nav pieprasījuma pēc apjoma. Kamēr privātpersonas koka mājas izvēlas arvien biežāk, lielie publiskie objekti un

daudzstāvu attīstītāji joprojām paliek pie tradicionālā “sociālisma laikmetā” iecienītā betona, jo publisko iepirkumu sistēma un, līdz ar to, banku finansēšanas modeļi Latvijā joprojām ir absurdi konservatīvi un neatbalsta inovācijas materiālu izvēlē.

Vai tas nav nožēlojami, ka gadiem ilgi Latvijā šis jautājums netiek atrisināts valsts līmeņa un vietējo politiķu nejēdzības, neizpratnes un totāla provinciālisma dēļ?